

Araştırma Makalesi / Research Article

ANTİK YUNAN DÜNYASINDA BİR KADIN OLARAK SAPPHO'NUN YERİ

Evren ŞAR İŞBİLEN¹
Derya ÇIĞIR DİKYOL²

Öz

Bu çalışma, antik dönemin en ünlü kadın şairi Sappho'nun cinsiyeti bağlamında Yunan dünyasındaki yerini ele almayı amaçlamıştır. Zira, Antik Yunan'da kadınların kamu alanlarının dışında tutulduğu bilinmektedir. Kadının toplumdaki yerini sınırlandıran bu koşullar altında, eğitilmiş ve toplum hayatında etkin kadınların ortaya çıkmasının oldukça zor olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Bu sebeple, Sappho gibi iyi eğitim almış entelektüel bir kadının, Arkaik Dönem içerisinde izinin sürülebilir olması, eğitim tarihi ve kadın çalışmaları açısından büyük önem taşımaktadır. Peki Sappho yaşadığı dönem ve coğrafya için gerçekten bir istisna mıdır? Yoksa doğup büyüdüğü Lesbos, Anadolu'daki diğer *polis*'lere benzer şekilde, Yunan anakarasında kadına karşı geliştirilmiş katı tutumdan farklı bir bakış açısına mı sahiptir? Bu sorular ekseninde, bir kadın olarak Sappho'nun hayatı, Atina hegemonyası öncesi Ege dünyasındaki kültürel geçmişe ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sappho, Arkaik Dönem, kadın eğitimi, Antik Yunan, toplumsal cinsiyet

THE PLACE OF SAPPHO AS A WOMAN IN THE ANCIENT GREEK WORLD

Abstract

This study aimed to discuss the position of the most famous female poet Sappho in the Greek world in connection with gender. Because it is known that in Ancient Greece, women were kept out of public places. Under these conditions that limit the space of women in society, it would not be wrong to think that it is quite difficult to see educated and active women in society. For this reason, it has a great importance in terms of education history and women's studies, as a well-educated, intellectual woman like Sappho can be traced during the Archaic Period. Is Sappho really an exception for the period and geography she lived in? Otherwise, does Lesbos, where she was born and raised, has a different perspective from the strict attitude towards women developed in the Greek mainland, similar to the other city states in Anatolia? In the context of these questions, Sappho's life as a woman, enlightens the cultural past in the Aegean world before the hegemony of Athens.

Keywords: Sappho, Archaic Period, Women's education, Ancient Greece, gender

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, HAYEF, Temel Eğitim Bölümü,
ORCID 0000-0003-4384-6519

Sorumlu yazar (Corresponding Author): evrensar@istanbul.edu.tr

² Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, HAYEF, Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü,
ORCID 0000-0001-9366-3011

Başvuru Tarihi (Received): 12.05.2020 **Kabul Tarihi** (Accepted): 16.10.2020

Giriş

Sappho'nun hayatı ve lirik şiir konusundaki başarıları ile günümüze uzanan etkilerinden bahsetmeden önce özellikle Yunan toplumunun Arkaik Dönem'deki yapısına ve yine bu dönemde topluma hakim olan 'kadın algısı'na göz atmak gerekmektedir. Günümüzde izlerini pek çok toplumda halen devam ettiren kadının toplumdaki ikinci sınıf konumu (Karamanlı, 2014: 86), özellikle söz konusu Antik Yunan toplumu olduğunda çok daha açık bir biçimde görülmektedir. Atina'da da yüksek sınıfa mensup bir kadının toplumsal statüsünü asıl belirleyen şey cinsiyetiydi. Hatta, meseleye 'özgürlük' (en azından ev dışında vakit geçirebilme, üretim faaliyetlerine katılabilme) açısından bakılırsa, tarımla ya da ticaretle uğraşan ve Yunan kültüründe aşağı tabaka olarak görülen bir sınıfa mensup kadının, daha özgür olduğunu söylemek mümkündür. Zengin kadın sadece evinin yönetimiyle ilgilenirken, fakir kadın agorada sebze satar, dokumacı ve terzide de çalışırdı. Hesiodos, gücü kuvveti yerinde kadınların çiftlikte çalışıyor olmasını takdir eder (Hesiod., *Erga Kai Hem.*, 405-407; Deighton, 2005: 41). Hatta yurttaş olmayan bir 'hetaira' çok daha özgürdür. Burada kadınların mülkiyet haklarının ve hukuki olarak söz haklarının bulunmamasının, toplum içindeki statülerinin belirlenmesinde etkisi çok açıktır (Croix, 1997/2016: 134-138). İktidarın birey olarak kabul etmediği kadın, toplum tarafından da erkekle eşit görülmemiştir. Antik Yunan kültüründe, cinsiyet rollerindeki eşitsizlik öyle güçlü bir şekilde insan belleğine kazınmıştır ki bugün kadınların hala mücadele etmek durumunda kaldıkları bu eşitsizliğin temellerinin o dönemde atıldığını ileri sürenler bulunmaktadır (bkz. Stone, 2006).

Bu eşitsizliğin temelleri atılırken, Yunan toplumunun bilinçaltı olarak niteleyebileceğimiz mitoslar da etkili olmuştur. Keza Yunan düşüncesine göre kadın, erkekten sonra yaratılmış bir varlık olarak görülmüş ve toplumdaki bu ikincil rolü yaratılış mitinde dahi vurgulanmıştır. Pandora efsanesi ile de erkekler dünyasına gönderilen bir lanet olarak algılanan kadın, (Hesiod., *Erga Kai Hem.*, 42-104; *Theog.*, 561-617) Hephaistos tarafından yaratılmış bir zanaat ürünü olarak 'öteki' rolündedir. Yunanlar, kadınların biyolojik olarak 'farklı' olduklarına dair bir inanca sahiplerdir. Onlara göre kadınlar farklı bir maddeden oluşuyorlardı ve bedenleri çocuk doğurmaya uygundu. Bu yeniden üretim gücüne sahip olmaları durumunun yarattığı rahatsızlık, (Cantarella, 2018: 274) Yunan dünyasında kadın zihninin ve dolayısıyla davranışlarının da kontrol edilmesini 'gerekli kılıyordu'.

Ünlü filozof Aristoteles, kadınların erkeklerden daha alt bir konumda olmalarını, zekalarının daha aşağı bir düzeyde olmasına bağlar. Ona göre kadınlar soyut düşünme, sınıflandırma yapma gibi üst akla yani *logos*'a sahip değildirler. Onlara sadece somut olan akıl yani *metis* vardır ve onlar şehvetlerini kontrol altına alma becerisine de sahip değildirler (Arist., *Pol.*, I. 13. 1260 a; Cantarella, 2018: 278). Bu bağlamda Yunan dünyasında yeni doğan bir kız bebeğin hayatta kalma şansının, erkek bebelere oranla daha düşük olduğunun bilinmesi de önemlidir. Bir komedyazanı olan Poseidippos (MÖ 310-240) bir eserinde şu cümleyi sarf ederken "*Herkes, fakir (penes) olsa bile bir oğulu yetiştirir; fakat zengin (plousios) olsa bile bir kızı terk eder.*" (krş. Terent., *Heau.*, 626-30) muhtemelen biraz abartılı bir şekilde konuya dikkat çekmek istemiş olsa da yine de kızların doğduktan hemen sonra terk edilmesinin Yunan toplumunda oldukça yaygın olduğu bilinmektedir (Garland, 1993: 86; Burckhardt, 1999/2019: 175).

Antik Yunan'da cinsiyet rollerindeki eşitsizliğin, kadına dair bilgilere ulaşmamızda da engel teşkil ettiğini söylemek yanlış olmaz. Kadının yaşayışına ve toplumdaki yerine ilişkin kaynakların azlığı dışında bu eserlerin erkekler tarafından yazılmış olduğunun da altını çizmekte fayda vardır. Bu sebeple, Yunan kadınının konuyla ilgili görüşlerini ya da toplumdaki yeri bağlamında kendi cephelerinden deneyimlerini ve izlenimlerini edinmemiz imkansızdır (Blundell, 1995: 10). Bu noktada Sappho'nun şiirleri ve esasen bir kadın tarafından yazılmış bu şiirlerin varlığı dahi önem teşkil etmektedir.

Kadına bakış, siyasi ve kültürel olarak da kendi içerisinde farklılıklar gösteren Yunan dünyasında elbette bölgeden bölgeye değişiklik göstermekteydi. Yunan dünyası denince akla gelen ilk

polislerden biri olan Atina aynı zamanda kadının statüsünün en kötü olduğu yerlerden biriydi. Burada evlerinden çıkmaları pek mümkün olmayan kadınların eğitimleri de ev işleri ve bunların gerekleri ile sınırlı kalıyordu (Burckhardt, 1999/2019: 287). Kadınlar sadece aile şölenleri, dini bayramlar ve ayinlere katılabilirlerdi, eğlencelere ya da toplantılara katılmaları ise söz konusu olamazdı. Ancak Sparta’da durum diğer pek çok kentten farklıydı çünkü burada kadınlar spor dallarındaki yarışmalara bile katılabilme hakkına sahiptiler (Çığır Dikyol, 2016: 202). Aiol topluluklarında , kadınların Atina’dan çok daha ılımlı ve yumuşak şartlar altında yetiştiği ve halka açık toplantılara katılmış oldukları unutulmamalıdır (bkz. Snyder, 1989; Darga, 2011: 281; Burckhardt, 1999/2019: 288).

Atina ve diğer polislerde kız çocuklarının eğitimi erkeklerden daha farklı koşullarda gerçekleşmekteydi. Bu durum, ilerleyen dönemlerde de devam etmiş hatta erkeklerin eğitimine çok daha fazla önem verilmesi nedeniyle aradaki uçurum giderek artmıştır. Kızlardan iyi bir eş ve anne olmaları dışında bir beklenti olmadığı için yetiştirilmelerinde formal eğitimin çok önemli bir rolü bulunmuyordu. Yine de Atina’da yurttaşlık hakkına sahip ailelerin kız çocuklarına belirli bir eğitim aldıkları anlaşılmaktadır. Bahsi geçen eğitimin içeriğini tam olarak bilmek ve sınırlarını çizebilmek mümkün değildir. Ancak kızların, erkekler gibi kamusal alanda bir kariyer şansı olmadığından, evde daha çok annelerinin onlara öğrettikleri ile yetinmek zorunda kaldıkları düşünülebilir (Pomeroy, 1977: 74; Şar İşbilen; Çığır Dikyol, 2018). Ayrıca bir tapınakta rahibe olma ihtimali göz önünde bulundurularak temel matematik bilgilerinin de kızlar için gerekli olduğu düşünülmüş olmalıdır (Pomeroy, 2004: 123). Zira Antik Yunan dünyasında kadınların kariyer planlamasında ulaşabileceği en yüksek mevki, devlet tarafından resmen tanınan bir memuriyet olan rahibelikti (Cole, 1981: 225). Yine bu dönemde en ileri gelen, zengin ailelerin çocuklarını müzik ve beden eğitimi için gönderdikleri ‘özel’ okullara kız çocuklarının gidemediği de bilinenler arasındadır (Simone, 2012/2019: 1208).

Kısacası Yunan kadınlarının büyük bir çoğunluğu temel eğitim hariç tutulursa eğitilmiş olmayan kadınlardı ve erken yaşta çoğunlukla yakın çevreden gelen, kendilerinden yaşça büyük kişilerle evlendirilirlerdi (Darga, 2011: 278). Maddi durumu uygun ailelerin kızları ise *paidagogos*’lardan eğitim alabiliyorlardı. Ancak ister anneden isterse *paidagogos* tarafından olsun, kız çocuklarına yün eğirme, dokuma, işleme yapma, şarkı söyleme, dans etme, müzik enstrümanı çalma gibi konularda eğitim verilmekteydi. Peloponnesoslu kadın şairlerden Telesilla’nın (MÖ 6. yüzyıl) günümüze kalan fragmanlarından birinde, kız çocuklarının koro performanslar sergiledikleri anlaşılır. Ancak bu durum Peloponnesos bölgesi özelinde -Sparta örneği gibi- algılanmalıdır (Plant, 2004: 33).

1. Sappho’nun Hayatı

MÖ 7. yüzyılın sonlarında Lesbos Adası’nda doğmuş olan Sappho’nun içinde bulunduğu zaman Arkaik Dönem (MÖ 750-480) olarak kabul edilir ki bu dönem henüz Atina’nın siyasi ve kültürel anlamda pek de popüler olmadığı bir zaman dilimidir. Bugün Antik Yunan kültürüne ait genel olarak kabul edilmiş bilgilerin çoğu, aslında Sappho’nun yaşadığı yıllarda olasılıkla başlangıç aşamasında olan ya da henüz mevcut bulunmayan değerler, kurallar vb. kültürel öğelerden oluşuyordu. Ayrıca, dönem değerlendirmesi yapılırken, Yunan kültürü denince akla ilk gelen filozoflardan Sokrates, Platon, Aristoteles ve ünlü tragedya yazarlarından Aiskhylos, Euripides gibi isimlerin Sappho’nun yaşadığı dönemde henüz dünyaya gelmediği göz önünde tutulmalıdır. Atina’da Drakon Kanunları’nın dumanı üzerindeyken (MÖ 624) ve halen kabile geleneklerini koruyan bir klan toplumu olarak ifade edilirken, Ionia’da Yunan anakarısından farklı olarak ticaret ve üretim oldukça gelişmiş ve eşitlikçi bir düzen (*isonomia*) mevcuttur (Karatani 2012/2019: 32-33).

Lesbos Adası hakkında Sappho doğmadan önceki yıllarda bilinenler, üç aristokrat ailenin adadaki topraklara sahip olduğu ve bu aileler dışındakilerin onların köleleri olarak toprağa bağlı

çalışan köylülerden oluştuğudur. Klan toplumunun toplumsal sistemlerinin kemikleştiği Yunan dünyasında (Ağaoğulları, 2004: 26-27) tipik bir örnek olarak söz edebileceğimiz Lesbos, Lydia üzerinden Ionia yoluyla adaya ulaşan para ekonomisi ve ticaret ile (Karatani 2012/2019: 36-37) kaçınılmaz değişimin -diğer Yunan *polis*'lerinde de olduğu gibi- ilk örneklerini veriyordu. Bir yandan aristokratlar dışında ticaret ile zenginleşen bir sınıf oluşuyor, diğer yandan giderek artan ekonomik uçurum toplumsal memnuniyetsizliği beraberinde getiriyordu (Georgoulas, 2018: 97; Croix, 1997/2016). Siyasi rekabetin de böylece alevlenmesiyle, aristokrat ailelerin iktidardan devrilmesi yönünde Lesbos'taki ilk hareket MÖ 625-620 yıllarında gerçekleşti. Bu olay kısa sürede adada başlayacak iç savaşın ve ardı ardına gelecek olan tiranların da habercisiydi.

Yunan lirizminin büyük ozanı Lesboslu Sappho'nun yaşamı hakkında bilinenler oldukça sınırlı ve tartışmaya açıktır. Sappho'nun (Σαπφώ) adı Aiol lehçesinde 'Psappho' (Ψάπφω) olarak yazılmaktadır ve etimolojik olarak Asya kökenlidir (Zuntz, 1951: 22). Yaklaşık olarak MÖ 612 yılında aristokrat bir ailede doğmuş olduğu genel olarak kabul gören Sappho'nun annesi Kleis ve babası Skamandronymos idi. Babasının bu ismi Troas'da bulunan Skamandros (Karamenderes) nehrinden aldığını, atalarının Troia Savaşı'na katılmış olduğunu ileri sürenler de vardır (Podlecki 1984: 83). Hatta Sappho'nun ailesinin adaya Troas'dan göç etmiş, ileri gelen bir aile olduğuna dair görüşler de mevcuttur (Bauer, 1963: 6-10; Kivilo, 2010). Aslında bu görüşler Sappho'nun kardeşlerinin deniz ticaretiyle uğraşıyor olmasını ve Andros Adası'ndan gelen bir *metoikos* ile evlenmiş olmasını açıklıyor gibi görünmektedir. Eresos Kenti'nde doğmuş olan Sappho'nun üç erkek kardeşi olduğu bilinmektedir (Edmons, 1928; Kivilo, 2010). Sappho'nun şiirlerinde de adı geçen Kharaksos adlı kardeşinin Mısır'da Naukratis'e deniz yoluyla ünlü Lesbos şaraplarını ihraç ettiği Strabon tarafından da bildirilir (Str., Geog., 17.1.33).

Sappho'nun çocukluğu ya da daha sonra Platon tarafından onuncu Mousa olarak anılmasına neden olacak şairliğine ilişkin aldığı eğitime dair bilinen herhangi birşey yoktur. Ancak aristokrat ya da en azından zengin bir ailenin kızı olması, üç erkek kardeşinin olması ve Aiol kültür bölgesinin önemli bir adası olan Lesbos'ta doğması gibi nedenlerle bir takım çıkarımlarda bulunmak olasıdır. Aiol kültür bölgesinde bulunan kentlerin Atina'dan farklı olarak kadınlara dair bakış açılarının daha ılımlı olduğunu söylemek mümkündür. Zira Mytilene'de kadınlar, çekiciliği, giyimi ve zekası ile kentin yaşamını renklendirmekte ve evlendiklerinde (tüm Aiolia'da olduğu gibi) erkeklerle neredeyse aynı statüye gelerek müzik ve şiir ritüellerine katılabilmekte ve sanat alanında onlarla yarışmaktaydılar (Walker, 2000: 227). Dolayısıyla kadınlardan böyle beklentilerin olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu bölgelerde kadınlar için tesis edilmiş okulların olması da mümkündür (Bonnard, 2004: 108); ancak bu konu oldukça tartışmalıdır. Ayrıca Sappho'nun zengin bir ailenin kızı olarak dünyaya gelmiş olması da aldığı eğitimde önemli bir etken olarak görülebilir. Diğer bir unsur ise -eğer Yunan dünyasında kadına ilişkin genel bilgilerimizden yola çıkarsak- üç erkek kardeşe sahip olmasıdır. Zira antik dönemde erkek kardeşleri olan kızların, erkeklerin eğitimi için eve gelen *paidagogos*'lardan eğitim alabildiğine yönelik bilgilerimiz mevcuttur (Johnson, 2007: 13).

Sappho'nun yaşadığı dönem Lesbos Adası'nın siyasi olayları hakkında yine Sappho gibi bir lirik ozan olan Alkaios'un şiirlerinden bilgi ediniyoruz. Lesbos'ta Penthilidai ailesi devrildikten sonra yerine art arda tiranların yönetime geçtikleri anlaşılmaktadır. Sappho'nun doğduğu dönemde Lesbos'ta tiran, Melankhros'tur (MÖ 612-609). Sappho ile çağdaş olan Alkaios'un, şiirlerinde aristokrasinin sözcüsü olarak tiranlara karşı mücadele etmekte olduğu görülür. MÖ 608'de Alkaios'un kardeşleri ve Pittakos gibi aristokratların desteği ile tiran Melankhros bir suikaste kurban gider (Georgoulas, 2018: 98). Ondan sonra yönetime geçen diğer bir tiran Myrsilos'un, iktidardan indirilme girişimlerinde bu kez Alkaios da rol alır ve bu başarısız girişimin sonucu olarak sürgüne gönderilir (Beta, 2019: 922). Sappho'nun, Alkaios ile aynı safta olduğu ve aynı sebeplerle sürgüne gönderilmiş olduğu genel olarak kabul edilen görüştür (Page, 1955: 102).

Sappho'nun şiirlerinde ise -en azından bugüne dek elimize geçenler içerisinde- politik duruma ilişkin bilgi bulmak pek mümkün değildir. Oldukça hasarlı bir şekilde bulunmuş olan bir fragmanında, Lesbos'taki aristokrat ailelerden olan Kleanaktoi'de kendisini sürgüne gönderdiklerinden söz eder (Sapp. fr. 98b). Bunun dışında 'Aphrodite'ye Çağrı' adlı şiirinde Anaktoría'ya seslenirken, Lydia savaş arabalarından söz etmektedir (Sapp. fr. 16)³. Esasen Lydia'nın İonia'da olduğu kadar (Kurke, 1992: 98), Lesbos adasında da politik ve kültürel anlamda etkili olduğu anlaşılmaktadır. Sappho'nun şiirlerinde de Lydia, lüks yaşam ve zenginlik ile bağdaştırılır (Sapp. fr. 132)⁴. Ancak, Platon tarafından yüzyıllar sonra en bilge kadınlar arasında gösterilen Sappho'nun (Plat., *Phaid.*, 235b-c) şiirlerindeki siyasetten uzak tavrı, genel olarak kadınların siyasete ilişkin bir düşünce ya da tavırlarının olmadığı anlamına mı gelmektedir yoksa politik olayların kadınlar tarafından dile getirilmesi konusunda mı sıkıntı yaşanmıştır? Bu soruların cevaplarını bugün verebilmemiz belki mümkün değildir, ancak yaşadığı adada meydana gelen siyasi çalkantılar sebebiyle sürgün edilmiş, tanınan bir şairin 'politikadan bu denli uzak durması', üzerine düşünülmesi gereken bir noktadır. Zira bahsettiğimiz gibi Sappho'un, muhtemelen MÖ 604-591 yılları arasında Lesbos'tan ayrılmak zorunda bırakıldığı (*Marmor Parium*, *FGrHist* 239 A 36; Kirk, 2008: 404; Kivilo, 2010), Sicilya'ya sürgüne gönderildiği ve Sicilya'da yerel halkın onun gelişi şerefine bir heykelini yaptırdığı da hayatı hakkında bilinenler içerisinde (Cic., *Verr.*, II 4; 126-127; Dubois, 1995:15). Zira bunun benzer bir örneğini yine MÖ 6. yüzyıl ortalarında yaşamış olan Klazomenaili şair Hipponaks'tan biliyoruz. O, daha önce sürgün edilmiş olduğu için şiirlerinde politik konulara değinmemeyi tercih etmiştir (Suid., I. 588 'Hipponaks'; Tsetschladze, 1998: 291). O halde bir şair olarak Sappho'nun da böyle bir tercihte bulunmuş olabileceğini düşünmemiz mümkündür.

Özel hayatına ilişkin bilgilerin oldukça tartışmalı ve kesinlikten uzak olduğu görülen Sappho'nun Andros Adası'ndan Kerkylas adında zengin bir adamla evlendiği düşünülmektedir (Johnson, 2007: 23). Sappho'nun bizzat kendi şiirlerinden de bildiğimiz kadarıyla Kleis adında bir kızı vardır. Hayatının çoğunu evlenmemiş genç kadınlar için kurduğu okulun bulunduğu Lesbos'ta geçirdiği, kendisine ilişkin rivayetler arasındadır.

Sappho'nun doğduğu yer olan Lesbos'ta öldüğü bilinmektedir. Ölümünden sonra tanrısal mertebeye ulaşan *theios* şairlerinden biri olmuştur (Nappi, 2012/2019: 628) ve şiirleri Platon, Horatius ve Halikarnassoslu Dionysios gibi büyük ustalardan övgüler almıştır. Bunların dışında Sappho'nun ölümü hakkında da romantik bir hikaye bulunmaktadır. Özellikle Yunan komedyacı yazarlarında rastlanan söylenceye göre Sappho, Phaon adındaki bir kayıkçıya olan aşkıdan dolayı, Epeiros kıyısı açıklarında, Yunan anakarasının batı sahillerinde yer alan Leukadia kayalıklarından atlayarak intihar etmiştir (Menan., *Leu.*, fr. 1; Plin., *NH*, XXII, 20). Bu hikayenin Aphrodite, Phaon ve hatta Adonis'in annesi Myrrha ile ilgili bir mitle bağlantılı olduğu düşünülmektedir (Johnson, 2007: 21).

Sappho öldükten sonra da her dönem adı anılmaya devam etmiştir. M.S. 2. ve 3. yüzyıllarda Roma eyaletlerindeki kentler, yerel kahraman ve o kentin geçmişteki önemli yurttaşlarını

³ Bu makalede kullanılan Sappho'ya ait fragmanlar için farklı çevirilerden faydalanılmıştır. Bunun temel nedenlerinden ilki, her fragmanın her çeviriye alınmamış olmasıdır (Örneğin fragman 53, her çeviride bulunmamaktadır). Diğer bir sebep ise bu fragmanların şiirlere ait olması dolayısıyla her çevirmenin, şiirsel ifadeyi yakalayamamış olduğunu düşünerek, uygun olanı seçilmesidir. Son olarak, bazı fragmanların çevirilerinde hatalar yapılmış olduğu göz önünde bulundurularak en doğru olanın kullanılmasına olan gayrettir. Bu fragman için kullanılan metin: Çev. E. Gören, *Homerosçu ilahilerden Pindaros'a Arkaik Yunan şiiri antolojisi*. 215-237. İstanbul, 2018.

⁴ Bu fragman için kullanılan metin: Çev. E. Gören, *Homerosçu ilahilerden Pindaros'a Arkaik Yunan şiiri antolojisi*. 215-237. İstanbul, 2018.

sikkeleri üzerinde betimlemekteydiler. Mytilene de sikkeleri üzerinde Pittakos, Alkaios ve liri ile birlikte Sappho'yu betimlemiştir (Wroth, 1894: 70; Richter, 1965: fig. 262).

2. Sappho'nun Öğretmenliği Üzerine

Sappho'dan çok daha sonraları yaşamış olan birçok antik yazar Sappho'nun öğretmenliğine değinmektedir. Bu yazarlardan ilki Ovidius'tur. “*Eski Lirik şiirin Musası, bol şarabı Venüs'e karıştırmak dışında ne öğretti? Peki ya Lesboslu Sappho kızlara nasıl sevineceği dışında ne öğretti?*” (Ovid., *Tristia*. 2.363-65) sözlerinde her ne kadar Sappho'yu eleştiriyor olsa da onun öğretici kimliğine değinmektedir. M.S. 200'lerde yaşamış olan Philostratos'un, Pamphyialı bir kadın hakkında yazdıkları Sappho'nun eğitici kimliğine işaret etmektedir: “*Onun Sappho ile ilişkili olduğu söylenir ... Bu bilge kadın Damophyle olarak anılırdı ve tıpkı Sappho gibi genç kızları etrafında toplayarak aşk şiirleri ve ilahiler yazardı.*” (Philos., *Apoll.*, I. 30). Bu dizelerde resmi bir okuldan bahsedilmemektedir. Bu, tıpkı Sokrates'in genç delikanlıları etrafına toplayıp eğitim vermesi gibi düşünülebilir. Nitekim, bahsettiğimiz çağda bir kurum olarak okula dair zaten bilinen bir örnek vermek de güçtür. Aslında Sappho kendi sözleri ile genç kızlarla ilgili bir iş yaptığını belirtir: “*Yerli yerince söylerim şarkısını -refikalarım için- bu hoş şeylerin*” (Sapp. fr. 160)⁵. Diğer yandan, Sappho'nun bir dizesinde belirttiği “*Musalara hizmet edenlerin evinde ağıt yakılmaz: böylesi bize yakışmaz.*” (Sapp. fr. 150)⁶ sözlerinde geçen ‘ev’ dini amaçlı bir okul ile ilgili gibi görünmektedir. Aphrodite kültü (Yonarsoy, 1991: 34; Fabiano, 2012/2019: 673) ile ilgili olduğu düşünülen bu ‘ev’ bir *thiasos* olarak da kabul edilmektedir. Aphrodite kültüyle ilgili bu dini boyutun eğitimden ayrı tutulması mümkün değildir (Cantarella, 2002; Sowerby 2012: 109; Nicolai, 2012/2019: 263). Ancak eğitim verilen yapının niteliği konusunda günümüzün kızlara ait modern okullarıyla kurulacak bir analoginin yanıltıcı olacağı göz ardı edilmemelidir (Nicolai, 2012/2019: 263).

Bilindiği gibi toplumsal kurumlar zamansal olarak farklılıklar gösterebilirler; zira her toplumun ihtiyaçları birbirinden farklıdır ve değişim gösterebilir. Bu bağlamda Sappho'nun yaşadığı dönemde *thiasos*'un dini olmanın yanı sıra eğitsel işleve sahip bir kurum olduğunu da düşünebiliriz. Kısacası okuldaki kült varlığı ve tapınım ortaklığının, Sappho'nun bizzat Aphrodite rahibesi olduğu ya da okulun bir rahibe okulu olduğu anlamına gelmediği açıktır. Zira dönemde gerek tıp okulları gerekse felsefe okulları *thiasos* 'lara benzer şekilde dinsel derneklerdi ve Sappho da Aphrodite yardımıyla öğrencilere kadın olma sanatını öğretmekteydi (Bonnard, 2004: 108). MÖ 440-430 yıllarına ait kırmızı figür tekniği ile yapılmış bir *hydria*'da Sappho ellerinde “*Kanatlı Sözler*” ve “*Tanrılar. Başladığım neşeli sözler.*” yazılı iki rulo tutmaktadır ve kendisine lir tutan Kallis, Nikopolis ve adı belli olmayan üçüncü bir kadın eşlik etmektedir. Bu vazo ‘Okuyan Sappho vazosu’ olarak bilinmektedir ve ayakta duran bu üç kadının Sappho'nun öğrencisi olduğu kanaati yaygındır (Bloomer, 2013: 405). Bunlara ek olarak MÖ IV. yüzyılın sonlarında muhtemelen Lesbos'ta yaşayıp 19 yaşında ölmüş olan Erinna isimli kadın şairin de Sappho'nun öğrencilerinden biri olduğu rivayet edilmektedir (Çelgin, 1990: 51). Aphrodite, Kharitler ve Mousa'lara adanan (Bonnard, 2004: 197) bu okullarda öğrencilere danslar, şarkılar, şarap, müzik, zarafet ve güzelliği arama yolunda eğitimler verildiği ve kutlamalar yapıldığı anlaşılmaktadır. Burada eğitim, çocukluktan başlayarak evliliğe kadar devam etmekte ve kesintiye uğramamaktaydı. Sappho'nun *thiasos*'unun Lesbos'ta tek örnek olmadığı da düşünülür. Gorgo ve Andromeda adlı iki kadın şaire ait iki rakip okul daha olduğu da Sappho'nun hayatına ilişkin rivayetler arasındadır (Çelgin, 1990: 49). Burnett “*kült, tavır ve giyim Sappho'nun kızları arasında önemli çalışma konularıdır ancak müzik, eğitimin çekirdeğini oluşturur.*” demektedir (Burnett, 1983: 215). Lardinois'a göre ise “*Sappho'nun eğitimi müzik ve dansla*

⁵ Bu fragman için kullanılan metin: Çev. E. Gören, *Homerosçu ilahilerden Pindaros'a Arkaik Yunan şiiri antolojisi*. 215-237. İstanbul, 2018.

⁶ Bu fragman için kullanılan metin: Çev. S. Rıfat, *Sappho-Şiirler*. YKY, 2018.

sınırlandırılmamalıdır.” (Lardinois, 1996: 26). Zira Sparta'nın toplumsal birliğini sağlayan önemli bayramların kutlanması sırasında görev alan genç kızlardan oluşan koroların varlığı bilinmektedir. Bahsi geçen koroların etkinlikleri çok planlı bir şekilde organize ediliyordu, bu yüzden müzikleri, koreografileri sürekli çalışmayı gerektiriyordu ve bu çalışmalar eğitimcilerin gözetimi altında neredeyse tüm yıl boyunca yapılıyordu (Çığır Dikyol, 2016: 203).

Sappho'nun Atina'da tanınması ve eserlerinin kabulü, Atina'nın Yunan dünyasının kültür merkezi olduğu dönemde yani Peisistratos ile başlayan süreçte gerçekleşmiş olmalıdır. Zaten Sappho'nun elinde liri ile solo performanslar sergilediği tasvirler MÖ 5. yüzyıl Attika ikonografisinde karşımıza çıkan örneklerdir ki bunlar Lesboslu'nun sadece solo lirğinde eserler verdiğini destekler (Boardman 1975: fig. 311). Ancak şunu da belirtmek gerekir ki kadınlara sosyal hayatta pek de yaşam hakkı tanımayan, Atina gibi katı kentlerde, Anadolu'ya hem coğrafi hem kültürel olarak yakın olan Lesbos'tan çıkmış ünlü bir kadın şairin varlığına rastlanması yetmezmiş gibi şarkılar söyleyip, danslar ederek kent halkı içinde performans sergileyen genç kız korolarına dair bir bilginin bulunması, kolay kabul edilebilir olmasa gerektir. Ancak politika bazı durumlarda bazı şeyleri değiştirerek de olsa kabul etmeyi gerektirir. Tam da bu sebeple olsa gerek Atina, kökleri çok daha eskilere dayanan Panathenaia şenliklerini MÖ 5. yüzyıl itibari ile Attika-Delos Deniz Birliği'ni de yüceltmek amacıyla kutlamaya başlar (Howatson, 1989/2015: 685-686). Bu bağlamda Yunan dünyasında zaten sevilen ünlü şair Sappho'nun eserlerinin kullanılması, bu Panhellenik politikaya hizmet etmede önemli görülmüş olmalıdır. Ancak, bu durumun kadını erkekten aşağı ve sosyal hayatta yeri olmayan bir varlık olarak gören anlayışı rahatsız etmesi uzun sürmemiş olmalıdır ki Sappho komedyalar yoluyla çirkinleştirilmekle kalmamış (Parker, 1993: 311; Kivilo, 2010), o dönem Yunan toplumunda hor görülen kadın eşcinselliği ile -ki bunun doğruluğu kanıtlanabilmiş değildir- aşağılanmaya çalışılmıştır. İşte bu noktada, Sappho'nun cinsel tercihleri üzerinden yapılan hicivler Eski Komedyaya (MÖ 5. yüzyıl) örneklerinden başlayarak kullanılmış (Aristoph., *Hipp.*, 1-25 ; Johnston, 2017) ve böylece toplum bilincinde Sappho *hetaira* gibi tanımlamalarla sapkın bir karakter olarak yer etmiştir. Aristophanes bununla da kalmamış *Lysistrata*, *Thesmophoriazousai* ve *Ekklesiazousai* adlı oyunlarında kadınların ayaklanmasını eleştirmek için bu cinsel yönelimler temasını kullanmıştır (Zimmermann, 2006/2017). Esasen Sappho'nun öğrencilerine ilişkin yazdıkları araştırmacıların ve okurların yüzyıllardır ilgisini çekmektedir. Aslında Sappho'nun günümüzde en çok bilinen (fakat kanıtlanmayan) tarafı da işte bu biseksüel kimliğidir. Hayatıyla ilgili bilinenlerin azlığına rağmen, araştırmacılar arasında, şiirlerinde konu edindiği kadınlar ve aşk teması nedeniyle (Sowerby, 2012: 109), ya da bir önceki paragrafta belirtilen, Klasik Dönem Atina'sında komedyalar yoluyla yaratılan algının günümüze etkisi dolayısıyla, Sappho'nun muhtemelen biseksüel olduğu ortak görüşü vardır.

Ancak 19. yüzyılda Sappho hakkında yazılan eserler, onun biseksüel yönünden bahsetmezler. Örneğin, Fredrich Gottlieb Welcker, Sappho'yu bakire bir okul öğretmeni olarak tasvir etmiş ve onun kızlara olan ilgisini bir sevgi gösterisi olarak kabul ederek ilişkilerine kesinlikle fiziki bir temasın dahil olmadığını ve atfedilen şeylerin platonik boyutta kaldığını belirtmiştir (bkz. Welcker, 1816: 98). Benzer şekilde Wilamovitz (1913) yöneltilen eşcinsellik iddialarından Sappho'yu yılmaz bir şekilde korumaya çalışmış ve onu mazbut bir öğretmen olarak tanımlamıştır (Parker, 1993: 313). Ancak unutulmamalıdır ki 19. yüzyılda Antik Yunan'a karşı oluşan hayranlık ve peşin hüküm epeyce derin boyutlara ulaşmıştı. Yunanların gerek kültürel gerekse cinsel anlamda saf oldukları/olmaları gerektiği düşünülüyordu ve bu bağlamda açıktan ve suçluluk duygusundan muaf bir şekilde eşcinsel yaklaşımların olabileceğini kabul etmektense, görmezden gelerek çıkarımlar yapılmış olabileceğini akılda tutmakta fayda vardır (Freeman, 1996/2003: 135). Bu bağlamda Sappho hakkındaki iffetsiz bir kadın olmakla bir erdem timsali olmak arasındaki iki büyük kutuplu tartışma halen sona ermiş değildir (Marrou, 1956: 35).

3. Sappho ve Lirik Şiir

MÖ 3. yüzyılda İskenderiye bilginleri, dokuz büyük lirik şiir ozanını belirledikleri bir *kanon* oluştururlar. Alkman, Alkaios, Pindaros gibi isimlerin bulunduğu bu *kanon*'da sadece bir kadın şair bulunur, o da Sappho'dur. Dover (1989), daha önce genel kabul gören pek çok çalışmada olduğu gibi, Sappho'nun, lir eşliğinde söylenen şiir anlamına gelen lirik şiirin *monodia* (solo liriği) biçiminde eserler vermiş olduğunu ifade eder. Aslında Sappho'nun eserlerini koro liriği bağlamında ele alan çalışmalar özellikle son yirmi yılda giderek artmaktadır (Power, 2020: 82). Şiirlerin çoğunlukla tanrılara, insanlara ya da tanrılar ve insanlara hitaben yazıldığı bu dönemde, Sappho şiirlerinde aşk tanrıçası Aphrodite ve Eros'a yer vermiş olsa da (Sapp. fr. 33; 47; 54)⁷, daha çok insanlara seslenmiştir. Antik Çağ'da Sappho'nun İskenderiyeliler tarafından dokuz kitap halinde toplanmış olan edebi üretimi, papirüs üzerinde fragmanlar ve farklı uzunluklarda alıntılar sayesinde günümüze ulaşmıştır ve eksik parçalar zaman zaman gün yüzüne çıkmaya devam etmektedir (Bierl ve Lardionis, 2016). Ancak, bu dokuz kitaptan sadece ilk kitabın başında yer alan ve Halikarnassoslu Dionysios tarafından MÖ 1. yüzyılda alıntılanmış olan *Aphrodite'ye Şiir* adlı yedi kıtalık şiiri, bütün olarak günümüze ulaşabilmiştir (Beta, 2012/2019: 921). Sappho, kişisel konuların yanı sıra, çoğunlukla solo performansta seslendirilmek üzere (Dover, 1989: 173) düğün sofrası, düğün töreni ve gerdek odası önünde söylenen düğün töreni şiirleri gibi düğün şarkıları (*epithalamium*), ilahiler (*hymnos*) ve mersiye türünde şiirler de yazmıştır.

MÖ 6. yüzyılda Lesbos'ta kadınlar arasında Aphrodite'yi anmak üzere düzenlenen yemekli toplantıların olduğu yine Sappho'nun şiirlerinden anlaşılır (Sapp. fr. 2)⁸. Tanrıçaya yazılan şiirler ve müzik eşliğinde söylenen şarkılar ile yapılan bu tür toplantıların, Ege dünyasında yaygın olduğu söylenebilir (Burton, 1998: 153). Esasen, Lesbos'ta kadınların erkeklerle birlikte de, bu tür toplantılara katıldığı düşünülmektedir (Walker, 2000: 227). Sappho'nun Aphrodite'ye yazdığı şiirler dışında, tanrıçanın aşık olduğu Adonis'i andığı satırlar da mevcuttur. Bahsi geçen şiirlerden, MÖ 5. yüzyıl itibari ile Atina'da da kutlanmaya başlanan Adonia bayramlarının, Sappho döneminde (MÖ 6. yüzyıl) Lesbos'ta kutlanıyor olduğu anlaşılmaktadır. Sappho: “Güzelim Adonis ölüyor, Kythere'li, ne yapsak? Dövün göğsünüzü kızlar, yurtun giysilerinizi.” (Sapp. fr. 140)⁹ *hymnos*'u ile tanrıçayı onurlandırıyor. Bunlar dışında tanrıça Hera onuruna kutlanan Kallisteia Bayramı'nda söylendiği düşünülen bir Sappho eserinin (Sapp. fr. 17)¹⁰, yine bir koro liriği olduğunu iddia eden araştırmacılar bulunmaktadır (Burriss, Fish ve Oblink, 2014: 5).

Sappho'nun *epithalamium* türünde eserlerinin olması, evlilik törenlerinde (tanrılar tarafından kutsanması istenen bir ritüel olarak), onun kutsal şiirleri ya da şarkıları söylemek üzere bulunmasıyla ilişkilidir. Bu eserlerin içerisinde ele alınan konular, dönemin evlilik kurumuna, kadın ve erkeğin evlilik içindeki rollerine, evlilik ritüellerinin içeriğine dair bilgilere ve hatta evlilik öncesi kızların aile içindeki yaşamına, anne ve babaları ile olan ilişkilerine dair ipuçlarına ulaşmamızı sağlayacak niteliktedir (Sapp. fr. 98)¹¹. *Epithalamium* geline övgü ile başlar. Sappho, gelinin güzelliğini belirtmek için metaforik bir anlatım kullanmış olmasının yanı sıra, tanrıların insanlar üzerindeki olumlu etkisinden de söz eder. *Epithalamium* 'larda dikkati çeken diğer bir nokta, Sappho'nun gelinin bakireliğine sıklıkla vurgu yapmasıdır. Aslında Sappho özellikle *epithalamium* 'larda sadece gelinin değil, damadın da dış görünüşünün güzelliğinden

⁷ Bu fragman için kullanılan metin: Çev. S. Rıfat, Sappho-Şiirler. YKY, 2018.

⁸ Bu fragman için kullanılan metin: Çev. S. Rıfat, Sappho-Şiirler. YKY, 2018.

⁹ Bu fragman için kullanılan metin: Çev. S. E. Alova. Şiirler-Fragmanlar. İstanbul. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.

¹⁰ Bu fragman için kullanılan metin: Çev. S. E. Alova. Şiirler-Fragmanlar. İstanbul. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.

¹¹ Bu fragman için kullanılan metin: Çev. S. Rıfat, Sappho-Şiirler. YKY, 2018.

bahsetmektedir. Zaten *epithalamium*’larda gelin ve damada övgüler düzelmesinin gelenek olduğu bilinmektedir. Sappho bu övgüleri sıralarken, doğanın güzelliklerinden sıkça faydalanır ve yine geleneğe uygun olarak gelini sıklıkla çiçek ya da meyveye, damadı ise ağaca benzeten tasvirler kullanır (Sapp. fr. 112)¹².

Şiirleri başlangıçtaki Yunan diline en yakın lehçe olarak bilinen Aiol lehçesinde (Çelgin, 1990: 16; Yonarsoy, 1991: 20) ve çoğunluğu kendi adını taşıyan Sapphik vezinde (pek çok vezin kullanılmasına rağmen) yazılmıştır (Çelgin, 1990: 49). Şiirler dingin, duygusal, ışık dolu bir havaya sahiptir ve insanlara olduğu kadar doğaya karşı da duygularını dile getirir. Onun şiirinde doğa her yerdedir. Yıldızlı gece manzarası, rüzgarda sallanan bir dalın görünüşü onun ruhunda bambaşka yankılar uyandırmıştır (Bonnard, 2004: 121). Sappho’nun şiirleri, kime yazıldığı fark etmeksizin gerçek sevginin ifadeleri olarak yorumlanabilir. Sappho’nun kullandığı dilde, Aiol argosundan ve Aiol şiir tarzından bazı unsurlar bulmak mümkündür. Sappho’nun şiirlerinde Homeros okuyucusuna yabancı gelmeyecek epik sözcüklere rastlamak da olasıdır. Kullandığı dil Roma Dönemi’nde artık kullanılmayan bir dildir ve Bizans Dönemi’nde de şiirleri üzerine çalışılmamış olmasının nedenlerinden birinin bu olduğu düşünülmektedir. Şiirlerinin akademik dünyadan kaybolması, katipler tarafından daha az üretilmesiyle sonuçlanmıştır ve bu da elimize ulaşan eserlerinin bu denli az olmasını açıklamaktadır. Günümüzde Sappho’nun şiirlerinin fragmanları okunabilmekte ve eksik kalan kısımları tahminler yoluyla tamamlanabilmektedir.

Lirik şiir düşünülürken, günümüz okuyucusu büyük olasılıkla çok daha kendine dönük ve romantik şairler hayal etmekteyse de, Sappho’nun bireysel olarak şiirler yazdığını düşünmek doğru olmayacaktır. Aksine Sappho çağının diğer şairleri gibi, özellikle de ait olduğu topluluğun hayat ideallerini ve siyasi hedeflerini göz önünde tutup (Raffa, 2012/2019: 1192), belirli bir dinleyici kitlesini hedef alarak şiirlerini yazmaktaydı ve bu dinleyici kitlesi Sappho’ya ait olan kanonik tema bütününe alışkın olduğu için, onu daha kolay anlayıp takdir edebilmekteydi. Bununla beraber, Sappho şiirlerini dinleyicileri önünde okumakla kalmayıp, lir (Sapp. fr. 58, 118)¹³, *aulos* (Sapp. fr. 44)¹² gibi müzik enstrümanları eşliğinde şarkı şeklinde seslendirmekteydi (Bettini, 2012/2019: 902).

Son yıllarda yapılan araştırmalar, daha önce solo liriği kategorisinde değerlendirilen Sappho’nun eserlerinin aslında koro performansları için oluşturulmasının muhtemel olduğu yönündedir (Lardinois, 1996; Calame, 1997; Power 2020). Sappho’dan kalan fragmanlardan bazılarında bu görüşün doğruluğuna dair örnekler bulmak da mümkündür. “..Al burada Kypris....-dök yavaştan altın kupalara - dök nektarı - şenliğimiz için karıştırılan-” (Sapp. fr. 2)¹³, “...bütün gece kutlaması boyunca - söyleyebilir bakire kızlar - senin menekşe - elbiseli geline - aşkın şarkısını.” (Sapp. fr. 30)¹⁴. Tanrıça Hera adına düzenlenen Kallisteia bayram için yazıldığı düşünülen 17. fragmanda Sappho’nun kardeşinin sağ salim adaya dönmesine ilişkin tanrıçaya ettiği dualar sebebi ile şiirin koro liriği olarak değil, solo liriği olarak yazıldığını düşünenler de vardır (Levaniouk, 2018: 182; Power, 2020: 97). Ancak tüm kadınların toplandığı ve tanrıçaya dualar ettikleri böyle bir bayramda Sappho’nun kendi kişisel duasını bu liriğin içine katması, duasının kabulünde diğer inananların da katkısını almak için olabilir- ki bugün Anadolu’da kadınlar arasında yapılan dini toplantılarda benzer ritüeller uygulanmaktadır. Ayrıca bu kadınlar

¹² Bu fragman için kullanılan metin: Çev. S. E. Alova. *Şiirler-Fragmanlar*. İstanbul. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.

¹³ Bu fragman için kullanılan metin: Çev. D. A. Campbell. *Greek Lyric Sappho-Alcaeus*. Harvard: Loeb Classical Library, 1982.

¹² Bu fragman için kullanılan metin: Çev. S. Rıfat, *Sappho-Şiirler*. YKY, 2018.

¹³ Bu fragman için kullanılan metin: Çev. S. E. Alova. *Şiirler-Fragmanlar*. İstanbul. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.

¹⁴ Bu fragman için kullanılan metin: Çev. E. Gören, *Homerosçu ilahilerden Pindaros'a Arkaik Yunan şiiri antolojisi*. 215-237. İstanbul, 2018.

topluluğun birbirine yabancı kişilerden oluşmadığı da hesaba katılırsa, bu şaşılacak bir durum değildir. Kadınların katıldığı bu festivale dair Sappho'nun hemşehrisi ve çağdaşı Alkaios da bilgi vermektedir (Alk., fr. 130b).

4. Sonuç

Sappho'nun her yüzyıl yeniden okunmasında ona dair söylenenler birbiriyle çelişir. Tarih yazımında geçmişin yeniden inşası bağlamında Sappho, ele alındığı dönemin kaygılarından, ideallerinden, siyasi çıkarlarından etkilenmiş ancak üstün yeteneği ile adından söz ettirmeye devam etmiştir. Kimi zaman eşcinsel, kimi zaman *hetaira*, kimi zamansa bakire bir öğretmen olduğu görüşünden hareketle, üzerine yapılan yorumlar, her dönemin toplumsal cinsiyet rollerinin ve kadına bakış açısının izlerini taşır. Ama konu erkek dünyası olunca yani ele alınan erkek bir şair, erkek bir filozof ya da erkek bir lider olunca, Antik Çağ'da sosyal hayatın sıradan bir olgusu olarak kabul gören homoseksüellik vurgusu çoğunlukla kullanılmaz. Yani Sokrates'i ya da Alkman'ı değerlendirirken cinsel davranışları bağlamında ele almak rastlanan bir durum değildir. Bu cinsiyet ayrımcılığının yüzyıllardır değişmemiş olması ve bunun Arkaik Dönem'de yaşamış bir kadın üzerinden hala okunabilir olması da ayrıca düşündürücüdür.

Sappho'nun koro performanslar için de şarkılar yazmış olduğu düşünülürse -ki son yıllarda ortak görüş bu yöndedir- bu durum, en azından MÖ 6. yüzyılın başında, Aiol kültüründe kadınların da toplu etkinliklere katıldıkları, hatta erkekler gibi performanslar sergilediklerinin göstergelerindedir. Fakat, Atina'da MÖ 6. ve 5. yüzyıllarda vazo resimlerinde yer alan tasvirler, Sappho'nun sadece solo performans sergilediğine vurgu yapan örneklerdir. Atina'nın kültürel öncü rolüne soyunduğu bu dönemde, Ege dünyasında zaten tanınan ve sevilen Sappho'yu kullanmış olması şaşırtıcı değildir. Zira Sicilya'da Sappho'nun onuruna bir heykel dikilmiş olduğunu antik kaynaklar bildirmektedir. Ama Atina'da koro değil solo performanslarının ön plana çıkarılması, kadının buradaki ikincil konumunun devamını sağlamaya yönelik olduğunu düşündürmektedir. Çünkü, Arkaik Dönem Ege dünyasında tüm kent halkının katılımının sağlandığı şenliklerde Sappho'nun genç kızlardan oluşan korusu, performanslar sergilemekte, şarkı söyleyip, dans etmekteydiler. Yani Sappho'nun koro lirikleri, kadınların geçmişte erkeklerle neredeyse eşit konumda olduğu bir zamana gönderme yapıyor gibi görünmektedir. Ayrıca akla gelen diğer bir soru, komedyalarda Sappho'nun cinsel yönelimine dair olumsuz göndermelerin bulunmasının, Atina'nın kadınlara karşı olan katı tutumunu sürdürmeye ve yaymaya dönük sistemli siyasi bir politikanın örneği olup olmadığıdır. Bu noktadan hareketle, Sappho'ya eşcinsellik yönünde yapılan yakıştırmaların (kadın eşcinselliğinin aşağılanması ile paralel bir şekilde) kadınların toplum hayatına katılımını ya da eğitici olma rolünü elinden alma ve sindirme yönünde atılmış bir adım olarak değerlendirilebilir. *Ekklesiazousai* adlı komedyada bu gönderme açık bir şekilde görülebilir. Burada, kadınların siyasi arenada söz sahibi olması durumu ancak bir komedyada olabilirmiş gibi gösterilmektedir. Oyun içerisinde, kadınların politikada söz sahibi olma haklarını baskılamak amacıyla Aristophanes kadınlara verilecek özgürlüğün sapkınlıkla sonuçlanacağına dair göndermelerde bulunmuştur.

Atina'nın Ege dünyasında kurmak istediği hegemonyayı, erkek egemen kültürün temeline oturtmuş olmasının sonuçlarını, ilerleyen yüzyıllarda benzer bakış açılarıyla Sappho'yu değerlendiren yazılarda izlemek mümkündür. Elbette bu değerlendirmelerin, eldeki verilerin daha çok Klasik Dönem'den olması sebebiyle yapılmış olduğunu da göz önünde bulundurmak gerekir. Zira Sappho hakkında edindiğimiz bilgilerin neredeyse tümü Sappho'nun ölümünden çok sonra ve Aiolia dışında yazılmış kayıtlardan gelmektedir.

Sappho'nun hayatı ile ilgili genel kabullerden biri de onun aristokrat bir aileden geldiği yönündedir. Bunu destekleyecek kesin bir kanıt olmamasına rağmen bu varsayımın nedeni acaba, eğitimi ile Yunan dünyasında bir istisna gibi görünen Sappho'nun ancak aristokrat

köklere sahip olmasıyla böyle bir konuma gelebileceği düşüncesi midir? Onun aristokrat bir aileden geldiği iddiasına literatürde mevcut karşıt bir görüş ise, Sappho'nun ve babasının isminin Yunanca kökenli olmamasına dayanır. Ayrıca onun, Lesbos'a sonradan göç eden bir aileye mensup olduğunu iddia eden yazarlar da bulunmaktadır. Tüm bunlara ek olarak, Sappho'nun ve babasının Asia kökenli isimleri dışında, Sappho'nun kardeşlerinin deniz aşırı ticaretle ilgileniyor olması da bizim görüşümüzce bu iddiayı destekler niteliktedir. Zira, bilindiği gibi, Antik Yunan kültüründe aristokratlar ya da *polis* yurttaşları tarafından hor görülen ticari uğraşlar, genellikle *metoikos* 'lar olarak adlandırılan sınıfa mensup kimselerce yapılmaktaydı. Ancak bu bilgiler günümüze kadar pek çok yazar tarafından görmezden gelinmiş ve Sappho her daim aristokrat bir aileye mensup olarak düşünülmüştür. Bu durumda karşımıza iki varsayım çıkmaktadır: bunlar, ya aristokrat aile köklerinin değişen ekonomik şartlar neticesinde tarım arazilerinin en azından bir kısmını kaybederek ticaret yapmaya başladıkları ya da zaten Sappho ve ailesinin *metoikos* sınıfından olduğudur. Sappho'nun *metoikos* sınıfından olması tezine eklenebilecek kanıtlardan bir diğeri de, aristokrat kökenli bir kadının *metoikos* olan biriyle evlenmesinin pek mümkün olmamasıdır. Ancak Sappho'nun kocası olduğu düşünülen kişi (Kerkylas) yine bir *metoikos*'tur. Her ne kadar kocasının nereli olduğunu ve adını biliyor olsak da bu bilgi yine Sappho'nun hayatına dair kesin olmayan rivayetler arasındadır. Ancak burada dikkat çekilmesi gereken bir başka nokta, Sappho'nun, Troas kökenli olsun ya da olmasın, Lesbos'un konumu itibari ile zaten Anadolu kıyılarına ve dolayısıyla Anadolu kültürüne daha yakın olmasıdır. Bunun dışında bahsi geçen Arkaik Dönem'de Ionia'nın kültürel anlamda etkisinin, Lesbos üzerinde Atina'ya oranla daha güçlü olduğunu da söylemek yanlış olmaz. Sonuç olarak, Sappho'nun aile köklerine bakılmaksızın, Anadolu kültürünün bir temsilcisi olduğunu söylemek mümkündür.

Sappho'nun eğitici kimliği üzerine araştırmacılar yine birbiri ile çelişen yorumlarda bulunmuşlardır. Sappho karşımıza bazen ev içi kapalı bir grupta eğitim veren mazbut bir öğretmen olarak, bazen bunun tam zıttı bir kimlikle geçkin bir *hetaira* ve *hetaira* eğitmeni olarak, çoğu zaman ise genç kızlara *thiasos* kurumunun başında, şiir, müzik ve danslar eşliğinde dini eğitim veren bir öğretmen olarak çıkmaktadır. Hatta bazı çalışmalar daha da ileri giderek Sappho'nun eğitmen kimliğinin kanıtlanamayacağını ve dolayısıyla sadece şair olarak kabul edilmesi gerektiğini iddia etmektedirler. Sappho'nun kendi dilinden 'öğretici' rolüne direkt bir atıf olmasa da sonraki kaynakların çoğu yine de Sappho'nun öğretici yanına vurgu yapmaktadır ve yine fragmanlardan bu eğitimin içeriğine ilişkin izlerin sürülmesi mümkün görünmektedir. *Thiasos* adı verilen ve genç kızlara seçkin bir kadın olmanın inceliklerinin öğretildiği bu okullarda, Sappho'nun çağdaşı olan diğer şair kadınların da eğitmenlik yaptığı bilinmektedir. Tüm bunların ışığında, Sappho'nun bir '*Thiasos*'da genç kızlara eğitim vermekte olduğu fikri bizce de en akla yakını görünmektedir.

Bu bağlamda, iddiamız Sappho'nun eğitilmiş bir kadın olarak Ege dünyasında bir istisna olmadığıdır. Onun döneminden bilinen *thiasos*'ların başında bulunan Gorgo ile Andromeda gibi diğer eğitilmiş kadınların ve Erinna gibi başka kadın şairlerin varlığı bunu desteklemektedir. Sappho tıpkı diğer Anadolu kentlerinde olduğu gibi eşitlikçi anlayışın hakim olduğu bir coğrafyaya aittir ve bu sebeple bizce bir istisna değildir. Sappho'nun bir istisna gibi görülmüş olmasının nedeni, Atina'nın liderliği ile başlayan süreçte -tıpkı Antik Yunan demokrasisinin eşitliği içermemesi gibi- kadınların erkeklerle eşit olmadığı bir dünya düzeninden Sappho'nun dönemine bakıyor oluşumuzdur. Peisistratos'la başlayan süreç, Atina'nın kültürel emperyalizminden önceki Ege dünyasının yanlış okunmasına sebep olmaktadır ve bu durum Sappho'nun hayatının izini sürerken dahi açığa çıkmaktadır.

Sappho'nun başarısı belki yaşadığı dönem ve kültürde değil ama kadınların konumlarının giderek kötüleştiği sonraki yüzyıllarda dahi adından söz ettirmeyi başaran şairliğindedir. Onun Eros'u 'masal dokuyucu' olarak nitelediği dizelerini kendisine uyarlırsak şayet, Sappho zamanın tezgahında bir 'şiir dokuyucu'dur.

Kaynakça

- Ağaoğulları, M. A. (2004). *Kent devletinden imparatorluğa*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Alk. Fr. Alkaios. *Fragmenta*. Homerosçu İlahilerden Pindaros'a Arkaik Yunan Şiiri Antolojisi. (E. Gören, Çev.). 237-257. İstanbul, 2018.
- Arist., *Pol.* Aristoteles. *Politika*. Politika. (Ö. Orhan, Çev.). İstanbul: Pinhan, 2018.
- Aristoph. *Ekk.* (Aristophanes. *Ekklesiazousai*. Assembly Women. (J. Henderson, Çev.) Harvard: Loeb Classical Library, 2002.
- Aristoph., *Hipp.* Aristophanes. *Hippeis*. Atlılar. (D. Kundakçı. Çev.). İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2020.
- Bauer, O. (1963). Sapphos verbannung. *Gymnasium*, 70, 1-10.
- Beta, S. (2019). Lirik şiir. *Antik Yunan*. (U. Eco, Ed.). (L. Tonguç Basmacı, Çev.). 914-926. İstanbul: Alfa. (Orijinal eserin basım yılı 2012).
- Bettini, M. (2019). Edebiyat. Giriş. *Antik Yunan*. (U. Eco, Ed.). (L. Tonguç Basmacı, Çev.). 891-907. İstanbul: Alfa. (Orijinal eserin basım yılı 2012).
- Bierl, A., & Lardinois, A. (Eds.). (2016). The newest Sappho: P. Sapph. Obbink and P. GC inv. 105, Frs. 1-4. *Studies in Archaic and Classical Greek song, vol. 2*. Boston: Brill.
- Bloomer, W. M. (2013). The ancient child in school. *The Oxford handbook of childhood and education in the classical world*, 444-461. Oxford: Oxford University Press.
- Blundell, S. (1995). *Women in ancient Greece*. Cambridge: Harvard University Press.
- Boardman, J. (1975). *Athenian red-figure vases. The Archaic period. A handbook*. London.
- Bonnard, A. (2004). *Antik Yunan uygarlığı I*. (K. Kurtgözü, Çev.). İstanbul: Evrensel basım yayın. (Orijinal eserin basım yılı 1959).
- Burckhardt, J. (2019). *Yunanlar ve Yunan medeniyeti*. (İ. H. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık. (Orijinal eserin yayın tarihi 1999).
- Burnett, A. P. (1983). *Three Archaic poets: Archilochus, Alcaeus, Sappho*. London: Bristol Classical.
- Burris, S.; Fish, J.; Obbink, D. (2014). New fragments from book 1 of Sappho. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 189, 1-28.
- Burton, J. (1998). Women's commensality in the ancient Greek world. *Greece&Rome*. Vol. 45. no.2 143-165.
- Calame, C. (1997). *Choruses of Young Women in Ancient Greece*. Oxford: Rowman & Littlefield.
- Cantarella, E. (2002). *Bisexuality in the ancient world*. Yale University Press.
- Cic., *Verr.* Cicero. *In Verrem*. The Orations of M. Tullius Cicero. against Verres. (George Bell&Sons, Çev.) in C. D. Yonge. (Ed.), Londra, 1903. Retrieved from https://web.archive.org/web/20060221001939/http://www.uah.edu/student_life/organizations/SAL/texts/latin/classical/cicero/inverrems.html
- Cole, S. G. (1981). Could Greek women read and write? *Reflections of Women in Antiquity*. H.P. Foley (Ed.), 219-245. New York: Gordon and Breac Science Publishers.
- Croix, G.D. S. (2016). *Antik Yunan dünyasında sınıf mücadelesi*. (Ç. Sümer, Çev.). İstanbul:

- Yordam Kitap. (Orijinal eserin yayın tarihi 1997).
- Çelgin, G. (1990). *Eski Yunan edebiyatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çığır Dikyol, D. (2016). Antik Yunan'da bir eğitim modeli: Sparta. *Mediterranean Journal of Humanities*. VI/2. 189-207.
- Darga, M. (2011). *Anadolu'da kadın*. İstanbul: YKY.
- Deighton, H.J. (2005). *A day in the life of Ancient Athens*. Bristol: Bristol Classical Press.
- Dover, K. J. (1989). *Greek homosexuality*. Harvard: Harvard University Press.
- Dubois, P. (1995). *Sappho is burning*. London: The University of Chicago Press.
- Edmons, J. M. (1928). *Lyra Graeca* (Vol. I). Harvard: Loeb Classical Library
- Fabiano, D. (2019). Sınır bölgeleri: yetişkinliğe geçiş ritüelleri (L. Tonguç Basmacı, Çev.). U. Eco (Ed.), *Antik Yunan içinde* (ss. 665-676). İstanbul: Alfa. (Orijinal eserin basım yılı 2012).
- FGrHist. Jacoby, F. *Die fragmente der griechischen historiker*. Leiden: Brill, 1999.
- Freeman, C. (2003). *Mısır, Yunan ve Roma-Antik Akdeniz uygarlıkları* (S. K. Angı, Çev.). İstanbul. (Orijinal eserin yayın tarihi 1996).
- Garland, R. (1993). *The Greek way of life*. New York: Cornell University Press.
- Georgoulas, S. (2018). *The origins of radical criminology. From Homer to Pre-Socratic philosophy*. Switzerland.
- Hesiod., *Erga Kai Hem*. Hesiodos. *Erga kai hemerai*. İşler ve günler. (S. Eyuboğlu & A. Erhat, Çev.). Ankara: T.T.K., 1991a.
- Hesiod. *Theog*. Hesiodos. *Theogonia* (S. Eyuboğlu & A. Erhat, Çev.). Ankara: T.T.K., 1991b.
- Howatson, M. C. (2015). *Oxford Antikçağ sözlüğü* (F. Ersöz, Çev.). İstanbul: Alfa. (Orijinal eserin yayın tarihi 1989).
- Johnson, M. (2007). *Sappho*. London: A&C Black.
- Johnston, P. (2017). Sappho, Cleon and Eros in Aristophanes' *Knights*., *Classics@16*. Washington, DC: Center for Hellenic Studies.
- Karamanlı, M. (2014). Demokrasi ve kadın: "Bir dışlanma serüveni". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 41, 85-92.
- Karatani, K. (2019). *İzonomi ve felsefenin kökenleri*. (A. Nüvit Bingöl, Çev.). İstanbul: Metis. (Orijinal eserin yayın tarihi 2012).
- Kirk, G. S. (2008). The development of ideas, 750-500 B.C. *Cambridge Ancient History*. IV, 389-414.
- Kivilo, M. (2010). *Early Greek poets lives*. Leiden: Brill.
- Kurke, L. (1992). The Politics of ἀβροσύνη in Archaic Greece. *Classical Antiquity*, 11(1), 91-120.
- Lardinois, A. (1996). Who sang Sappho's songs? *Reading Sappho: Contemporary approaches içinde* (ss. 150-172). Berkeley & Los Angeles.
- Levaniouk, O. (2018). Did Sappho and Homer ever meet? Comparative perspectives on Homeric singers. J. L. Ready & C. C. Tsagalis (Ed.), *Performance: Rhapsodes, narrators, and characters içinde* . Austin: University of Texas Press.

- Marmor Parium . Jacoby, F. *Das marmor Parium*. Berlin, 1904.
- Marrou, H. I. (1956). *A history of education in antiquity*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Menan., *Leuk*. Menandros. *Leukadia*. The girl from Leucas. (W. G. Arnott, Çev.). 219-245. Loeb Classical Library. London: Harvard University Press, 1996.
- Most, G. W. (1996). Reflecting Sappho. E. Greene (Ed.), *Re-reading Sappho: Reception and transmission* içinde (ss. 11-36) . London: University of California Press.
- Nappi, M. (2019). Kahramanlık kültürü. (L. Tonguç Basmacı, Çev.). U. Eco (Ed.), *Antik Yunan* içinde (ss. 629-636). İstanbul: Alfa. (Orijinal eserin basım yılı 2012).
- Nicolai,R. (2019).Yunanistan'da eğitim. (L. Tonguç Basmacı, Çev.). U. Eco (Ed.), *Antik Yunan* içinde (ss. 259-274). İstanbul: Alfa. (Orijinal eserin basım yılı 2012).
- Ovid., *Tristia*. Ovidius. *Tristia Ex Ponto*. Tristia. (A.L. Wheeler, Çev.). Harvard: Loeb Classical Library, 1975.
- Page, D. L. (1955). *Sappho and Alcaeus, an introduction to the study of ancient lesbian poetry*. Clarendon Press.
- Parker, H. N. (1993). Sappho schoolmistress. *Transactions of the American Philological Association (1974-), 124*, 309-351.
- Philos., *Apoll*. Philostratus. *Ta es ton Tuanea Apollonion*. (E. Berwick, Çev.) The life of Apollonius of Tyana. London: , 1809.
- Pla. Phaid. Platon. *Phaidros*. (B. Akar, Çev.). Ankara: Bilgesu yayıncılık, 2016.
- Plant, I. M. (2004). *Women writers of Ancient Greece and Rome*. London: University of Oklahoma Press.
- Plin., *NH*. Plinius. *Naturalis historia*. XX-XXIII. *Natural history*.(W.H.S. Jones, Çev.). Harvard: Loeb Classical Library, 1951.
- Podlecki, A. J. (1984). *The early Greek poets and their times*. Vancouver: University of British Columbia Press.
- Pomeroy, S. B. (1977). Techniki kai mousikai: The education of women in the fourth century and in the Hellenistic period. *AJAH*, 2, 51-68.
- Pomeroy, S. B., (2004), *A brief history of Ancient Greece: politics, society, and culture*, New York: Oxford University Press.
- Power, T. (2020). Sappho's parachoral monody. Genre in Archaic and Classical Greek poetry: Theories and models. *Studies in Archaic and Classical Greek Song*, 4, 82-108.
- Raffa, M. (2019). Yunan mousike kültürü: müzik faaliyetlerinin vesileleri ve bağlamları (L. Tonguç Basmacı, Çev.). U. Eco (Ed.), *Antik Yunan* içinde (ss. 1189-1193). İstanbul: Alfa. (Orijinal eserin basım yılı 2012).
- Richter, G. M. A. (1965). *The portraits of the Greeks* (Vol. 1). London: Phaidon Press.
- Sapph. fr. Sappho. *Fragmenta*. Greek Lyric Sappho-Alcaeus. (D. A. Campbell, Çev.) Harvard: Loeb Classical Library, 1982.
- Sapph. fr. Sappho. *Fragmenta*. Şiirler.(S. Fırat, Çev.) İstanbul: YKY, 2018.
- Sapph. fr. Sappho. *Fragmenta*. Homerosçu ilahilerden Pindaros'a Arkaik Yunan şiiri antolojisi. (E. Gören, Çev.). 215-237. İstanbul, 2018.

- Sapph. *fr. Sappho. Fragmenta*. Şiirler-Fragmanlar. (E. Alovera, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- Sowerby, R. (2012). *Yunan kültür tarihi*. (Ö. U. Hoşafcı, Çev.). İstanbul: İnkılap kitabevi.
- Stone, A. (2006). *Luce Irigaray and the philosophy of sexual difference*. New York: Cambridge University Press.
- Simone, M. (2019). Kadınlar ve müzik. *Antik Yunan*. (U. Eco, Ed.) (L. Tonguç Basmacı, Çev.). 1204-1210. İstanbul: Alfa. (Orijinal eserin basım yılı 2012).
- Str., *Geog.* Strabon. *Geographika*. Antik Anadolu Coğrafyası, XII-XIII-XIV. (A. Pekman. Çev.). İstanbul, 1993.
- Snyder, J.M. (1989). *The Woman and the lyre: women writers in Classical Greece and Rome*. Carbondale, IL: Southern Illinois University Press.
- Suid. Suidas. *Suidae lexicon*. Adler, A.Pars (Ed.), I-V. Stuttgart: Teubner, 1938. Retrieved from <https://archive.org/details/suidaelexicongr01suid/page/n4/mode/2up>
- Şar İşbilen, E., & Çığır Dikyol, D. (2018). Eğitimde cinsiyet eşitsizliğine tarihten bir örnek: Antik Yunan. *Turkish History Education Journal*, 7(1), 92-112.
- Terent., *Heau.* Terentius. *Heautontimorumenos*. Heautontimorumenos: The Self-Tormenter (St. J. Parry, Çev.), 1857 Retrieved from <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0115%3Aact%3D1%3Ascene%3D1>
- Tsetschladze, G. R. (1998). The Greek colonisation of the Black Sea area. *Historical interpretation of archaeology*. Stuttgart : Franz Steiner Verlag.
- Walker, J. (2000). *Rhetorics and poetics in antiquity*. Oxford: Oxford University Press.
- Welcker, F. G. (1816). *Sappho von einem herrschenden vorurtheil befreit*. Göttingen.
- Wilamowitz-Moellendorf, U. (1913). *Sappho und Semonides*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.
- Wroth, W. (1894). *A Catalogue of the Greek coins in the British Museum. Greek coins of Troas, Aeolis and Lesbos*. London: British Museum.
- Yonarsoy, K. (1991). *Grek edebiyatı tarihi*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Zimmermann, B. (2017). *Antik Yunan komedyaları*. (A. Selen, Çev.). İstanbul: Mitos-Boyut. (Orijinal eserin basım yılı 2006).
- Zuntz, G. (1951). On the etymology of the name Sappho. *Museum Helveticum*, 8(1), 12-35.